

بررسی و پژوهش کتبه‌های نوشتہ‌های باستانی آرامی در گرجستان

هلن گیوناشویلی

انستیتوی خاورشناسی تسرتلی، دانشگاه ایلیا، تفلیس، گرجستان

در گرجستان، مخصوصاً در نواحی شرقی آن، زبان و خط آرامی باستان گسترش و رواج قابل ملاحظه‌ای داشت. در منابع کتبی کلاسیک، گرجستان شرقی از قرن چهارم پیش از میلاد تا قرن چهارم میلادی با نام پادشاهی ایرپریا (به یونانی Ιβηρία)، به لاتینی Iberia، به گرجی (Iveria) معروف بود و از قرن چهارم میلادی از آن با نام پادشاهی کارتلی (Kartli) ذکر شده است. کثرت و تنوع کتبه‌ها و نوشتہ‌های کشف شده در گرجستان شرقی که در نتیجه کاوش و حفریات گسترده چندین ساله باستان‌شناسان به دست آمده است، نشان دهنده اهمیت فوق العاده‌ای است که برای این نوشتہ‌ها در گرجستان شرقی قائل می‌شدن. اغلب این نوشتہ‌ها در پایتخت ایرپریا، شهر متسختا (Mtskheta)، و دیگر شهرها چون آرمازی (Armazi)، بگینیتی (Bagineti) و سامتاورا (Samtavro) به دست آمده‌اند.

Helen Giunashvili, "Studies on the Ancient Aramaic Epigraphy of Georgia," *Iran Namag*, Volume 4, Number 3-4 (Fall/Winter 2019), 51-63.

هلن گیوناشویلی Helen Giunashvili <elene.giunashvili@iliauni.edu.ge> دانش آموخته فقه‌اللغة گرجی و فارسی دانشگاه تفلیس، دکتری زبان‌های ایرانی قبل از اسلام دانشگاه سنپترزبورگ، دکتری فیلولوژی است و دوره اختصاصی زبان آرامی را نیز در دانشگاه اورشلیم و دوره کارآموزی را زیر نظر استادان بدرالزمان قریب، ژاله آموزگار، و احمد تفضلی در دانشگاه تهران و نیز در انجمن ایران‌شناسی فرانسه گذرانده است. او مؤلف پنج کتاب و بیش از ۳۰ مقاله و هم‌اکنون استاد دانشگاه ایلیا در تفلیس و پژوهشگر انستیتو خاورشناسی این دانشگاه است.

/ ایران نامگ، سال ۴، شماره ۴-۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۸/۲۰۱۹

نوشته‌های آرامی همچنین در نواحی مرکزی و غربی گرجستان نیز در شهرهای وانی (Vani)، دزالیسا (Dzalisa)، بوری (Bori)، زگودری (Zghuderi)، دیداپلیس میندوری (Uplistsikhe) و اوپلیستسیخه (Dedoplis Mindori) به دست آمده است.^۱ نوشته‌های آرامی در گرجستان بر اشیای گوناگون دیده می‌شود: بر ستون‌های سنگی (وفات‌نامه‌ها، طاق نصرت‌ها)، الواح مختلف، خمره‌ها، جام‌های نقره‌ای، پرستشگاه‌ها، تابوت‌های سنگی و زینت‌آلات (انگشت‌های، النگوها) وغیره. روی هم رفته، تعداد این نوشته‌ها بیش از صد است.^۲ کتابت این نوشته‌ها بین قرن سوم پیش از میلاد و قرن سوم میلادی صورت گرفته است.^۳

اغلب نوشته‌ها و کتیبه‌های آرامی در موزه ملی گرجستان نگهداری می‌شوند. نوشته‌های نسبتاً طویل عبارت‌اند از نوشته‌های قرون اول و دوم میلادی روی دو ستون سنگی (طاق نصرت و وفات‌نامه) در آرمازی؛ تقدیم‌نامه‌ای بر النگویی طلایی و چند متن در گورستان صدراعظم‌های ایرپریا. متن دیگر نوشته‌ها کوتاه است و شامل یک یا چند واژه برای رساندن نام صاحب شیء یا مقام و عنوان او یا وزن و اندازه شیء وغیره است. بخش بزرگ نوشته‌های آرامی گرجستان هنوز چاپ نشده‌اند. بخش جداگانه‌ای از نوشته‌ها شامل متون عبری-آرامی قرون چهارم تا ششم میلادی است. به این معنی که زبان آنها آرامی است، ولی حروف آنها عبری؛ از جمله در دو کتیبه روی قبر و طلس ملایی. زبان این نوشته‌ها لهجه آرامی فلسطینی دارند که یهودی‌های مشخص با آن تکلم می‌کردند.^۴

^۱ همه این نقاط جغرافیایی مکان‌های مهم تاریخی‌اند که اشیای باستان‌شناختی در آنها یافت شده است. بنگرید به Andreas Furtwängler, Iulon Gagoshidze, Henryk Löhr, and Nadine Ludwig (eds.), *Iberia and Rome: The Excavations of the Palace at Dedoplis Gora and the Roman Influence in the Caucasian Kingdom of Iberia* (Langenweißbach: Beier & Beran, 2008), 257-272.

^۲ برای فهرست بعضی نوشته‌های آرامی بنگرید به مقاله Medea Tsotselia و Iulon Gagoshidze درباره نوشته‌های آرامی برلوحدای کشف شده در دیداپلیس میندوری در مجموعه مسائل تاریخ ماورای قفقاز (تفلیس، ۱۹۹۱)، ۷۱ - ۷۲. همچنین بنگرید به

Grigol Giorgadze, "The Aramaian Script," in *Iberia and Rome*, 252-257.

^۳ Konstantin Tsereteli, "Les inscriptions araméennes de Géorgie," *Semitica*, 48 (Paris, 1998), 75-88.

^۴ سکونت گزیدن عبریان در پایتخت باستانی ایرپریا از قرن اول میلادی آغاز شد. بنگرید به Konstantin Tsereteli, "Zur Frage der semitisch-georgischen Sprachbeziehungen," *Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft. Supplement*, IV (Wiesbaden, 1980), 311-313; Tamila Mgaloblishvili, Iulon Gagoshidze, "The Jewish Diaspora and Early Christianity in Georgia", in *Ancient Christianity in the Caucasus: Iberica Caucasicum*, ed. T. Mgaloblishvili (London and New York: Roudledge, 1998), vol. 1, 39-59.

برای بررسی نوشته‌های عبری آرامی گرجستان بنگرید به Konstantin Tsereteli, "An Aramaic Amulet from Mtskheta," *Ancient Civilization from Scythia to Siberia: Comparative Studies in History and Archaeology*, 3:2-3 (1996), 218-240; Konstantin

پیش از گرویدن سکنه به مسیحیت در سال ۳۳۷م، در پادشاهی ایریا زبان آرامی رواج داشت. همچنین، از قرن اول میلادی شاهد گسترش زبان یونانی هستیم. پیش از آن و تا اوایل دوره مسیحیت از این دو زبان نوشتاری استفاده می‌شد. از قرن چهارم میلادی به کار بردن کتابت باستانی آرامی در گرجستان منسخ شد. تا جایی که به دست مارسیده است، تاریخ کتابت اولین آثار به زبان و خط گرجی (کتبه‌ها و متون ادبیات دینی) از قرن پنجم میلادی آغاز می‌شود، ولی به احتمال قوی پیش از این تاریخ نیز سنتی ادبی وجود داشت و خلاقیت شفاهی غنی بود.^۵

سرچشمۀ رواج زبان و خط آرامی باستان در گرجستان و دیگر نواحی قفقاز جنوبی را باید در دوره هخامنشی (قرون ششم تا چهارم پیش از میلاد) جست. در آن زمان بود که دولتمرداری و فرهنگ ملی ایرانیان بنیادگذاری شد و زبان آرامی هم زبان رایج امپراتوری تلقی می‌شد.^۶

از ایریا و اقوام گرجی در آثار کتبی هخامنشیان ذکری نشده است، ولی نتایج پژوهش گسترده باستان‌شناسان، زبان‌شناسان و واژه‌شناسان این احتمال را تقویت می‌کند که تأثیر فرهنگی ایران بر ایریا، به منزلۀ یکی از استان‌های وابسته به امپراتوری، در زمان هخامنشیان آغاز شده است. تمدن هخامنشیان نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری پادشاهی‌های قفقاز جنوبی داشت و موجب بالندگی تاریخی و فرهنگی آنها شد.^۷

Tsereteli, “Epitaph des Jehuda Gurk,” *Georgica*, 21 (1998), 74-78; Konstantin Tsereteli, “Epitaph of Bar-Khazan,” in *Issues of Linguistics* (Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Press, 1999), vol. 3, 55-61; (به زبان گرجی); Shaul Shaked, “Notes on Some Jewish Aramaic Inscriptions from Georgia,” *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 32 (2006), 503-510.

⁵Thamaz Gamkrelidze, *Alphabetic Writing and the Old Georgian Script* (Tbilisi: Tbilisi State University Press, 1989), 201.

این کتاب به زبان‌های گرجی و روسی منتشر شده است.

نوشته‌های آرامی باستان در نواحی مختلف ارمنستان کشف شده‌اند: در زانگزور (Zangezur)، سوان (Sevan)، سیسیان (Sisian) و گارنی (Garni). این نوشته‌ها بر سنگ‌های مرزی، جام‌های نقره‌ای و غیره نقش شده‌اند. کتابت این نوشته‌ها از قرن دوم پیش از میلاد تا قرن دوم میلادی صورت گرفته است. پژوهشگر ارمنی، آناهید پریخانیان، تحقیقات متعدد و ارزنده‌ای را به بررسی و تحلیل خصوصیات این نوشته‌ها اختصاص داده است. همچنین بنگرید به:

Tsereteli, “Armaian Script,” in *Studies in Near Eastern Languages and Literatures: Memorial Volume of Karel Petráček* (Praha, 1996), 557-620.

⁷George Tsereteli, “The Achaemenid State and World Civilization,” in *Acta Iranica, Commémoration Cyrus, Actes du Congrès de Shiraz 1971 et autres études rédigées à l'occasion du 2500e anniversaire de la fondation de l'Empire Perse*, Hommage Universel, Édition Bibliothèque Pahlavi, (Téhéran-Liège, 1974), vol. 1, 102-105.

برای ترجمه فارسی این مقاله بنگرید به آینده، سال ۱۲، شماره‌های ۷-۸، ۳۶۷-۳۶۵، (۱۳۶۵)، ۴-۳، شماره‌های ۷-۸، همچنین بنگرید به جمشید گیوناشویلی، آکادمیسین گیورگی تسرتلی (تفلیس: دانشگاه ایلیا، انتستیتوی خاورشناسی تسرتلی، انتشارات انجمن روابط علمی-فرهنگی و همکاری گرجستان و ایران، ۲۰۱۴)، ۴۹-۵۹.

طبق نظر آکادمیسین تامس کامکرلیدزه، سنت نوشتاری در ایرپرا و ارمنستان بر اساس دگرآوایی (املای غیرمعارف، heterography) بود و مثلاً پیام شفاهی گرجی با نوشتار آرامی ثبت می‌شد. این روش کتابت از روش دگرواره‌نویسی (alloglottography) رایج در امپراتوری هخامنشی پیروی می‌کرد، بدین معنی که پیامی به زبان پارسی باستان دیکته می‌شد و مترجم همزمان آن را به زبان دیگری، مثلاً عیلامی، ترجمه می‌کرد و مترجم مخاطب متن عیلامی را فوراً به زبان پارسی برمی‌گرداند. با استفاده از خط و زبان آرامی فرایند مشابهی نیز در گرجستان صورت می‌گرفت: مترجم پیام شفاهی گرجی را همزمان به زبان آرامی و مترجم مخاطب متن پیام را به گرجی ترجمه می‌کرد.^۸

در گرجستان، روش نوشتاری دگرواره‌نویسی در دوره پیش از مسیحیت موجب توسعه و پیشرفت سریع سنت ادبی به زبان مادری در دوره مسیحیت و ابداع الفبای گرجی شد. نوشتار و ادبیات غنی دوره مسیحیت در واقع ادامه دستاوردهای مرحله دگرواره‌نویسی بود.^۹

در ناحیه کوهستانی غربگی (Qazbegi)، بین اشیای مکشوفه جامی نقره‌ای با نوشته‌ای آرامی به دست آمده است که تاریخ کتابت آن قرن پنجم پیش از میلاد است (عکس ۱). اغلب پژوهشگران نوشتة مذکور را نام صاحب شیء تشخیص داده‌اند.^{۱۰}

عکس ۱. برگرفته از

Yakov I. Smirnov, *Vostochnoe Serebro* (Sankt-Peterburg, 1909), III.

⁸Gamkrelidze, *Alphabetic Writing and the Old Georgian Script*, 200.

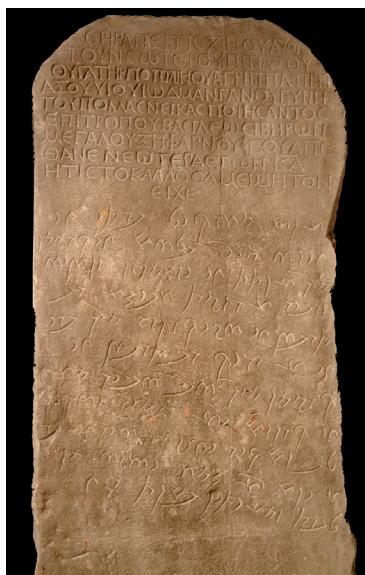
⁹Gamkrelidze, *Alphabetic Writing and the Old Georgian Script*, 200.

¹⁰Konstantin Zereteli, “Die alte aramäische Inschrift aus Georgien,” in *Semitological and Kartvelological Studies*, ed. Grigol Giorgadze (Tbilisi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Program Logos, 2001), 385-392.

اقوام گوناگون در نواحی امپراتوری عظیم هخامنشی از نوشتار آرامی استفاده می‌کردند و وجه مشخصه این نوشه‌ها یکنواختی آنهاست.^{۱۱} طبق نظریه‌ای متداول، از آسیای مرکزی تا مصر و از قفقاز تا شمال عربستان^{۱۲} از یک شکل و ترکیب در نوشه‌های آرامی استفاده می‌شد.

پس از فروپاشی امپراتوری هخامنشی در قرون سوم و دوم پیش از میلاد، در نواحی مختلف فرهنگی و جغرافیایی، از جمله در بین النهرين و شبه‌جزیره هندوستان و آسیای صغیر و قفقاز جنوبی، انواع کتابت‌های آرامی محلی پدید آمدند. بنا به نظر جوناس کارل گرینفیلد، این مکشوفات سنت مستقر کتابت آرامی را ادامه داده‌اند.^{۱۳}

بررسی مطالعات خط و زبان آرامی باستان گرجستان

عکس ۲. برگرفته از موزه ملی گرجستان.

بنیادگذار مکتب علمی سامی‌شناسی در گرجستان، خاورشناس مشهور آکادمیسین گیورگی تسرتلی (۱۹۰۴-۱۹۷۳م)، آغازگر پژوهشی دامنه‌دار در زمینه نوشه‌های آرامی در گرجستان بود. بررسی نوشه‌های آرامی آرمازی و پژوهش درباره آنها رویداد علمی برجسته‌ای تلقی شده است. دو اثر راهگشای گیورگی تسرتلی در این زمینه کتبیه دوزبانه آرمازی (۱۹۴۱) و کتبیه آرمازی دوران میتریاد (مهرداد) / ببری (۱۹۶۲) است.^{۱۴}

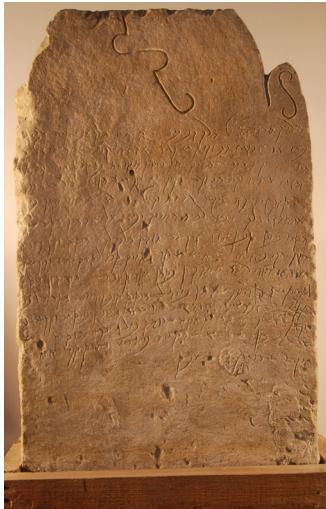
^{۱۱}Joseph Naveh, “The Development of the Aramaic Script,” *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities*, 5:1 (Jerusalem, 1970), chap. 5, 21-43; Jonas Carl Greenfield, “Aramaic,” in *Encyclopaedia Iranica* (London and New York, 2001), vol. 2, 251-252.

^{۱۲}Jonas Carl Greenfield, “Aramaic in Achaemenian Empire,” in *The Cambridge History of Iran* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 709.

^{۱۳}Greenfield, “Aramaic in Achaemenian Empire,” 702.

^{۱۴}Thamaz Gamkrelidze, *Academician George V. Tsereteli* (Tbilisi: Publishing House “Language and Culture,” 2004), 25.

این کتاب به زبان‌های گرجی و انگلیسی منتشر شده است.

عکس ۳. برگرفته از موزه ملی گرجستان.

گیورگی تسرتالی در نتیجه تحقیق و بررسی همه جانبه نوشه‌های مذکور از نظر علم خطوط‌شناسی (paleography) استنتاجات خود را درباره وجود گونه‌شناخته‌نشده‌ای

کتبیه دوزبانه (بازده سطربیونانی و آرامی) وفاتنامه Σερπιτ-Σηραπειάδی، دختر Ζησουάχης (Prsmn) شاه ایبریا است. این صدراعظم ۵۶۵ م (Myhrdt)، شاه ایبریا است. این وفاتنامه روی سنگ حکاکی شده و تاریخ کتابت آن قرن دوم میلادی است (عکس ۲).^{۱۵}

ستون یادبود به مناسب پیروزی شلاج (Šrgs)، صدراعظم ۵۷۶ م (Myhrdt)، شاه ایبریا است. متن چهارده سطری آرامی است که روی ستون حکاکی شده و تاریخ کتابت آن قرن اول میلادی است (عکس ۳).^{۱۶}

^{۱۵}Georgiy V. Tsereteli, *Armazkaya bilingva* (Tbilisi: Izdatel'stvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, 1941); George Tsereteli, *A Bilingual Inscription from Armazi near Mcheta in Georgia, The Bulletin of the N. Marr Institute of Language, History and Material Culture, vol. 13* (Tbilisi: The Academy of Sciences of the Georgian SSR, 1942).

کتاب اول به زبان روسی و کتاب دوم به زبان‌های انگلیسی و گرجی منتشر شده است. این اثر گیورگی تسرتالی توجه صاحب‌نظران و خاورشناسانی چون والتر برونو هنینگ (Walter Bruno Henning, 1908-1967)، هرولد والتر بیلی (Harold Walter Bailey, 1899-1996)، هریک ساموئل نیبرگ (Henrik Samuel Nyberg, 1889-) و فرانتس آلهایم (Franz Altheim, 1898-1976) را به خود جلب کرده است. همچنین بنگرید به پیشگفتار این کتاب به گرجی، روسی و انگلیسی با کوشش اکادمیسین تامس کامکر لیزدزه منتشر شده است. درباره فهرست عمدۀ تقریظها و اظهار نظر هادریارۀ این فهرست و درباره متن این کتبیه و تحقیقات مرتبط با آن بنگرید به Konstantin G. Tsereteli, *Zamechaniya k arameyskomu tekstu armazskoy bilingvy* (Tbilisi: Akademiya Nauk Gruzii, Izdatel'stvo "Metsniereba," 1992), 115-118.

این کتاب به زبان‌های گرجی و روسی منتشر شده است. برای متن دیجیتال این کتبیه بنگرید به <http://armazi-uni.frankfurt.de/armazibl.htm/>.

^{۱۶}Georgiy V. Tsereteli, "Armazkaya nadpis' epoxi Mitridata Iveriyskogo," *Trudy XXV mezhdunarodnogo kongressa vostokovedov*, t. 1, *Obshchaya chast'*. Zasedanie sektsiy I-V (Moskva, 1962), 374-378.

این مقاله به زبان روسی منتشر شده است. همچنین بنگرید به Franz Altheim und Ruth Stiehl, "Die Zweite (aramäische) Inschrift von Mchet'a," *Forschungen und Fortschritte*, 35:6 (1961), 172-178.

از خط آرامی باستان به جامعه علمی عرضه کرد و این "گونه شناخته‌نشده" را "شاخه مستقل کتابت سامی" ارزیابی کرد و با توجه به منشأ جغرافیایی نوشتته‌ها این شاخه را "خط آرمazi" نامید.^{۱۷}

گیورگی تسرتلی بعضی از ویژگی‌های زبانشناختی و خط‌شناختی نوشتار آرامی را از یک طرف وابسته به روابط تنگاتنگ با فرهنگ باستانی آرامی‌ایرانی و از طرف دیگر با گراپیش به فرهنگ یونان باستان ارزیابی می‌کرد. از جمله در نوشتار کتبه‌های دوزبانه و یکزبانه به شbahet آنها با نوشتار اشکانی، پهلوی و پالمیری اشاره و تأکید می‌کرد که در ضمن تأثیر یونانی هم کاملاً محسوس است. برای نمونه، در نوشتار نام خاص Σαλαΐτη، یونانی Σηραπείται به صورت Xšēfarnūg/bzls یونانی آمده است، در کتبه نام خاص ایرانی γ/ Hsyprnwg میتریداد (مهرداد) در کنار mlk آرامی از bzls یونانی و حتی kysr (Caesar) لاتینی استفاده شده است.

بنابراین گیورگی تسرتلی، زبان کتبه دوزبانه در بسیاری موارد ویژگی‌های دستوری خاص دارد و قواعد املایی در آن رعایت نشده است و اینها نشان‌دهنده تأثیر سابقه و آیین‌های کهن محلی است؛^{۱۸} بدین معنی که سنت محلی جایگزین عنصرهای شرقی و غربی شده و در نتیجه، از لحاظ زبانی و نوشتاری ویژگی خاصی حاصل شده است. گیورگی تسرتلی بعضی اوقات "خط آرمazi" را "گرجی آرامی" یا "ایبری آرامی" می‌نامید.^{۱۹}

بررسی و تحقیق در نوشتته‌های آرمazi نه فقط از لحاظ پژوهش نوشتار آرامی باستان مهم است، بلکه از لحاظ بررسی نکات حساس گذشته و مسائل مهم تاریخی و فرهنگی ایبریای قبل از مسیحیت و ابعاد روابط با ایران اشکانی نیز اهمیت دارد. در این نوشتته‌ها از شاه ایبری‌ها و بزرگان دربار با ذکر القاب و عنوانین و مقام آنها نام برده شده است.

بنابراین گیورگی تسرتلی، "دست خط" و "خطاطی" نوشتته‌های مُشْخَتا-آرمazi و دیگر نواحی گرجستان، مثلاً بوری در فرون دوم و سوم میلادی (عکس^{۲۰}) و اوربئیسی

^{۱۷}Tsereteli, *A Bilingual Inscription*, 57.

^{۱۸}Georgiy V. Tsereteli, "Epigraficheskie naxodki v Mtsxeta – drevney stolitse Gruzii," *Vestnik Drevney Istorii*, 2:24 (Moskva-Leningrad, 1948), 49-57.

این مقاله به زبان روسی منتشر شده است.

^{۱۹}Tsereteli, *A Bilingual Inscription*, 51, no. 2.

در قرن دوم میلادی (عکس ۵)، همانندند و با همان "خط آرمازی" نوشته شده‌اند. منشأ "خط آرمازی" نوعی خط آرامی است که در دوره هلنی (Hellenistic period) باب شد و در بین النهرين رواج یافت.^{۲۰}

عکس ۴. برگرفته از

George Tsereteli, *The Most Ancient Georgian Inscriptions from Palestine* (Tbilisi: Publishing House of the Academy of Sciences, Georgian SSR, 1960), plate VI.

عکس ۵. برگرفته از موزه ملی گرجستان.

^{۲۰}Tsereteli, "Armazskaya Nadpis' Epoxi Mitridata Iveriyskogo," 376; Joachim Oelsner, "Probleme der Entwicklung der aramäischen Schrift in Nordmesopotamien," in *Philologia Orientalis* (Tbilisi, "Metsniereba," 1976), vol 4, 215-223; Joseph Naveh, "The NorthMesopotamian Aramaic Script-Type in the Late Parthian Period," *Israel Oriental Studies*, 2 (1972), 293-304.

خط مشی و سنت بررسی و تحقیق در نمونه‌های "خط آرمازی" را شاگرد گیورگی تسربلی، آکادمیسی نکنستانتین تسربلی (۱۹۲۱-۲۰۰۲م) با کامیابی ادامه داد.^{۲۱} این پژوهشگر نوشه‌های آرامی را که پس از فوت استاد راهنمایش در نواحی متفاوت گرجستان کشف شدند مد نظر قرار داد با رزیابی‌های نظری به بررسی و تحقیق در آنها پرداخت: یافته‌های اوپلیستیسیخه متعلق به قرون سوم و دوم پیش از میلاد (عکس ۶) و یافته‌های دد‌اپلیس میندوری متعلق به قرن اول پیش از میلاد (عکس‌های ۷ و ۸). در نتیجه بررسی تطبیقی نمونه‌هایی که در گرجستان و ارمنستان کشف شده‌اند، کنستانتین تسربلی چند مرحله تطور خط آرامی را تعیین کرده است: ۱. مرحله پیش از آرمازی: نوشتۀ سوان (Sevan) در ارمنستان و اوپلیستیسیخه در گرجستان؛ ۲. مرحله آرمازی اولیه: نوشتۀ سیسیان (Sisian) در ارمنستان و دد‌اپلیس میندوری در گرجستان؛ ۳. مرحله آرمازی: نوشتۀ گارنی (Garni) در ارمنستان (عکس ۹)، کتیبه‌های آرمازی، نوشه‌های بوری و دد‌اپلیس میندوری متعلق به قرن اول میلادی (عکس ۱۰) و کتیبه‌های زگودری متعلق به قرون دوم و سوم میلادی (عکس‌های ۱۱ و ۱۲) در گرجستان.

عکس ۶. برگرفته از موzaة ملی گرجستان.

^{۲۱} پنگرید به

Konstantin Tsereteli, *Semitological and Kartvelological Studies*, ed. Grigol Giorgadze (Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Program Logos, 2001).

h ff

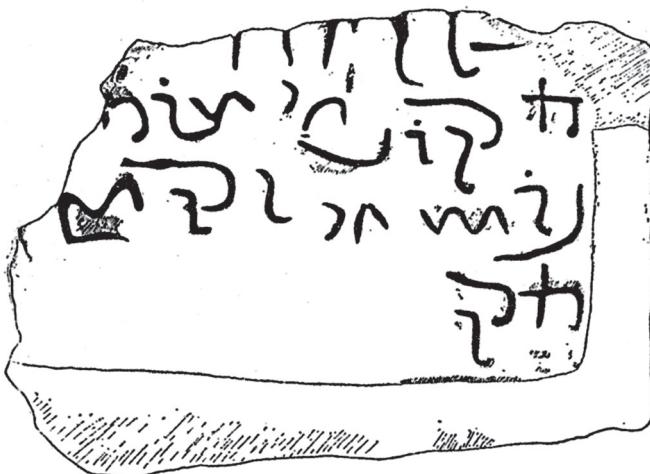
عکس ۷. برگرفته از

Konstantin Tsereteli, *Semitological and Kartvelological Studies*, ed. Grigol Giorgadze
(Tbilisi: Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Program Logos, 2001), 381.

> ح ح

عکس ۸. برگرفته از

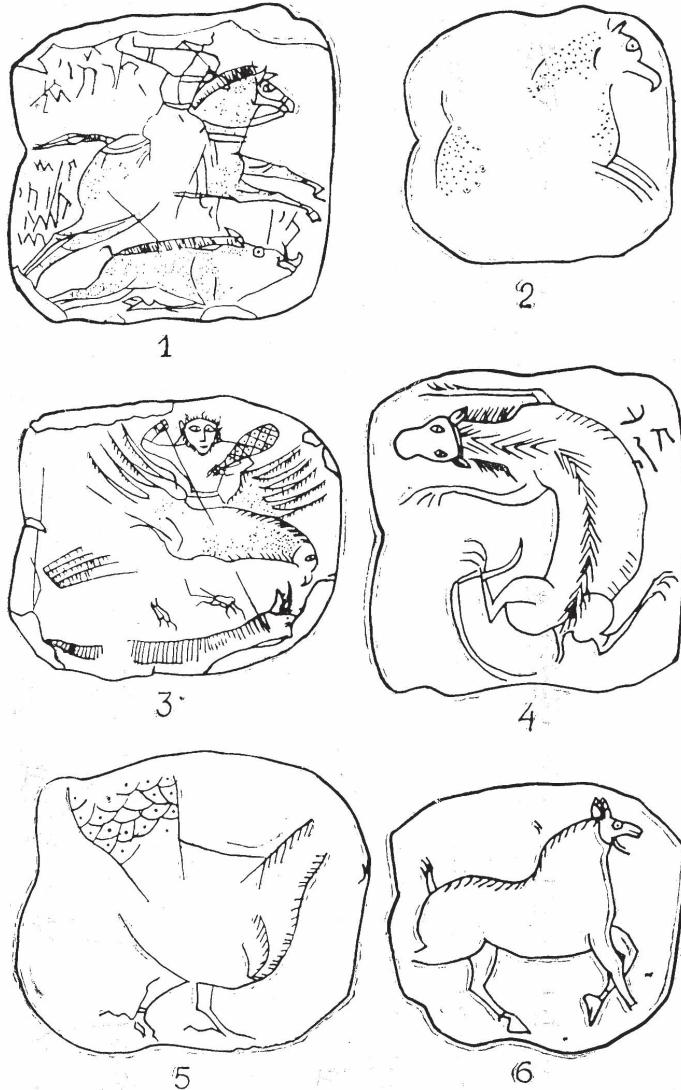
Tsereteli, *Semitological and Kartvelological Studies*, 392.

The Garni
Inscription (Perikhanyan's drawing)

عکس ۹. برگرفته از

Anahit G. Perikhanyan, "Arameiskaya nadpis' iz Garni, Istoriko-filologicheskiy
Zhurnal," *Akademiya Nauk Armyanskoi SSR*, 3:26 (1964), 123-137; Joseph Naveh,
"The North-Mesopotamian Aramaic Script-Type in the Late Parthian Period," *Israel
Oriental Studies*, 2 (1972), 297.

عکس ۱۰. برگرفته از

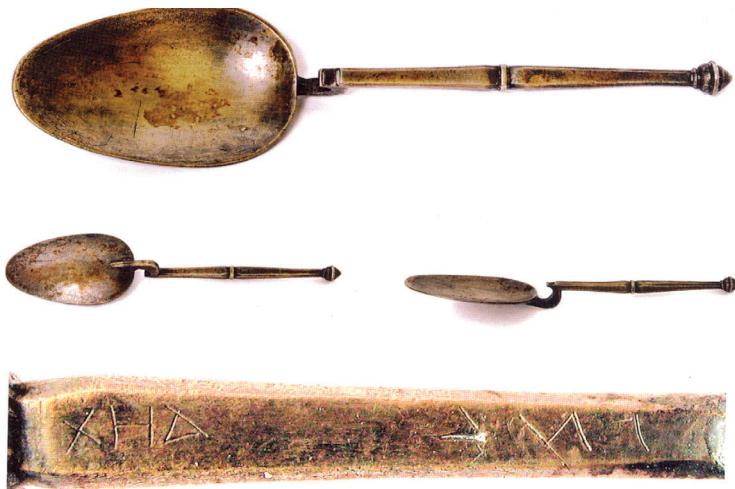
Andreas Furtwängler, Iulon Gagoshidze, Henryk Löhr, Nadine Ludwig (eds.), *Iberia and Rome: The Excavations of the Palace at Dedoplis Gora and the Roman Influence in the Caucasian Kingdom of Iberia* (Langenweissbach: Beier & Beran, 2008), plates 34-35.

در نتیجه تحلیل تطبیقی-تاریخی خط آرمазی که اصل و منشأ آن در بین النهرین شمالی بود، کنستانتین تسرتلی با توجه به نظریات یوسف ناوه روند شکل‌گیری خط آرمازی و طرحواره کلی تطور این خط را عرضه کرد.

دستاوردهای چشمگیر آرامی شناسان مراکز معتبر سامی‌شناسی و ایران‌شناسی و بررسی در زمینه کتبه‌شناسی و خطوط‌شناسی آرامی باستان و تجربه‌ای که در این رشته در گرجستان اندوخته شده است فرست مناسبی برای اجرای برنامه جامع و رهیافت نظاممند تحقیق کتبه‌ها و نوشته‌های آرامی باستان گرجستان به دست می‌دهد.

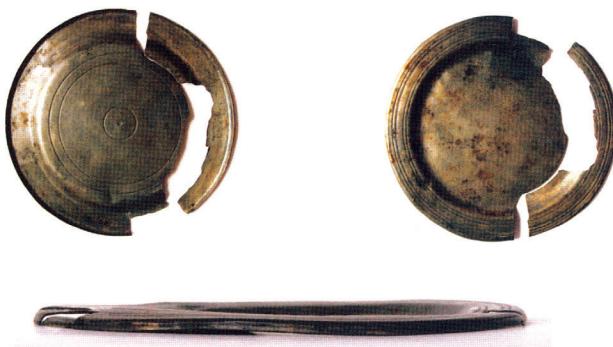
در این فعالیت پژوهشی و برای اجرای چنین برنامه‌ای لازم است دو مرحله در نظر گرفته شود: ۱. تدوین فهرست کامل نوشته‌های چاپ شده و چاپ نشده با اشاره به توزیع زمانی متون، به انضمام کلیشه‌های اصل متن و شرح مفصل و مشخصات کتاب‌شناختی؛ ۲. پژوهش نظری و تحلیلی نظاممند خطوط‌شناسی نوشته‌های چاپ شده و چاپ نشده، بررسی بستگی آنها با نمونه‌های نوشته‌های آرامی ارمنستان و تحلیل تطبیقی با نمونه‌های هم‌زمان شرقی.

به این ترتیب، این پژوهش میان رشته‌ای برای اولین بار روند عمدۀ تحول تدریجی و تطور نوشتار آرامی باستان در خاور نزدیک و قفقاز جنوبی را در آینه تداخل زبانی و فرهنگی به دست خواهد داد.

عکس ۱۱. برگرفته از

David Braund, Ketevan Javakhishvili, and Guram Nemsadze, *The Treasures of Zghuderi (Georgia): Elite Burials of Caucasian Iberia in the Roman Period C. AD 200-250* (Tbilisi: Georgian National Museum, 2009), 74.

عکس ۱۲. برگرفته از
Braund, Javakhishvili, and Nemsadze, *The Treasures of Zghuderi*, 78

تجدد بومی و بازاندیشی تاریخ

محمد توکلی طرقی

ویراست دوم

